

مصاحبه با شیعه پژوهان

شیعه و شیعه‌پژوهی در غرب در گفت‌وگو با رابرت گلیو

پروفسور گلیو از شهرت کافی برخوردار است، اما برای آشنایی بیشتر مخاطبان پیش از ورود به گفت‌وگو، شرح حالی مختصر از ایشان ارائه می‌شود.

رابرت گلیو (Robert Gleave) رئیس بخش مطالعات عربی دانشگاه اگزتر است که درباره آرا و عقاید اسلامی در سده‌های میانه و بخصوص اصول فقه تشیع تخصص دارد. وی کارشناسی خود را از دانشکده فلسفه و علوم سیاسی دانشگاه یورک و کارشناسی ارشد و دکتری خود را از دانشکده خاورمیانه دانشگاه منچستر گرفته است و در این دوره به بررسی آرای اخباریون و اصولیون بخصوص محمدامین استرآبادی و شیخ یوسف بحرانی پرداخته است. وی مدتی مدیر اجرایی «انجمن مطالعات خاورمیانه بریتانیا» بوده است.

شیعه و شیعه‌پژوهی در غرب از جمله مباحث نوپدید است که از جهات و با رویکردهای گوناگون قابل بررسی و مطالعه است. شناخت ابعاد گوناگون این موضوع و همچنین ظرفیت‌ها، آسیب‌ها و فرصت‌های پیش‌روی شیعیان چه در فضای عمومی و چه در فضای آکادمیک نیازمند گفت‌وگو با افراد فعال در این حوزه‌ها و عرصه‌هاست. بدین رو معرفت شیعه در هر شماره با گفت‌وگو با شیعه‌پژوهان و فعالان شیعه در عرصه جهانی و بین‌الملل سعی بر آن دارد، برخی از زوایا و ابعاد موجود در این باره را بازگشاید. در این شماره در گفت‌وگو با پروفسور رابرت گلیو به شیعه و شیعه‌پژوهی در غرب پرداختیم و در این باره سؤالاتی را از ایشان پرسیده‌ایم. اگرچه

وی در سال ۲۰۰۹ جایزه کتاب سال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران را برای نوشتن کتاب «اسلام نص گرا؛ تاریخ و عقاید مکتب اخباری شیعه»^۱ به خود اختصاص داده است. این کتاب در سال ۲۰۰۷ میلادی در دانشگاه بوستون منتشر و تاکنون دو مرتبه ویرایش شده است. از وی آثار متعدد دیگری در حوزه شیعه منتشر شده است که از آن جمله «میان حدیث و فقه: نخستین مجموعه‌های روایی شیعه امامی»^۲، «دین و جامعه در دوره قاجار»^۳ و «محمد تقی مجلسی و شیعه صفوی»^۴ است.^۵

معرفت شیعه: ضمن تشکر از پروفیسور گلیو که دعوت ما را برای این گفت‌وگو پذیرفتند، خواهش میکنم برای شروع بحث لطفا کلمتی از نگاه غرب به شیعه در عصر حاضر بفرمایید و اینکه هم اکنون غریبها چه دیدگاه و رویکردی نسبت به شیعه دارند؟

پروفیسور گلیو: این موضوع را در دو گروه عامه مردم و جامعه علمی غرب می‌توان مورد بررسی و توجه قرار داد. من در میان دانشجویان و یا مردم عادی و یا در کلیساها و گروه‌های مدنی مختلف وقتی از شیعه صحبت میکنم و می‌گویم که در کشورهای دیگری غیر از ایران

1. Scripturalist Islam The History and Doctrines of the Akhbari Shii School

2. Gleave RM (2001). Between Hadith and Fiqh: Early Imami Collections of Akhbar. Islamic Law and Society, 8(3), 350-382.

3. Gleave RM (2009). Religion and Society in Qajar Iran. London, Routledge

4. Muhammad Taqi al-Majlisi and Safavid Shi'ism: Akhbarism and Anti-sunni Polemic during the Reigns of Shah 'Abbas the Great and Shah Safi. Iran: Journal of the British Institute of Persian Studies, 55.1, 24-24.

5. برای آشنایی بیشتر با آثار رابرت گلیو رجوع کنید به: <https://socialsciences.exeter.ac.uk/iaais/staff/gleave/>

وجود دارد این است که خود مسلمانان و گاه شیعیان نیز به دنبال جایگاهی برای یافتن پاسخ سوالات خود می‌گردند. یکی از مشکلاتی که در میان جوانان مسلمانان انگلستان به ویژه اهل سنت وجود دارد این است که به دلیل عدم وجود منابع مناسب و قابل فهم و در دسترس، منبع آن‌ها برای فهم تعالیم اسلام اینترنت شده است و در اینترنت هر کس مجتهد است! در اینترنت هر کس می‌تواند بگوید معنای قرآن این است و یا معنای قرآن آن است و جوانان نمی‌دانند کدام دیدگاه علمی است و کدام نظریه تنها دیدگاه یک نفر است و در نتیجه اساس و پایه‌ای ندارد و مدارکش معلوم نیست. در حال حاضر در انگلستان این مشکل وجود دارد و چنانچه گفتم جوانان که اکثرشان اهل سنت هستند نمی‌دانند کجا باید بروند تا هدایت شوند، از این رو به ناچار رو به اینترنت می‌آورند که یک دنیای آزاد و حکومت خود مختار است که هر کس می‌تواند بگوید من حق دارم که بگویم این است یا آن است. ولی در میان شیعیان انگلستان قضیه فرق می‌کند چون در میان شعه هنوز مجتهدانی در انگلستان و جاهای دیگر وجود دارند، از این رو ما شیعیان متعصب و تندرو در انگلستان کمتر داریم اگرچه هست ولی نسبت به سنی‌ها تعدادشان کمتر است».

شیعیان بسیاری زندگی می‌کنند، آنها از این موضوع تعجب کرده و نسبت به آن اظهار بی‌اطلاعی میکنند. گو این که مردم غرب فقط ایرانی‌ها را شیعه می‌دانند.

نگاه عامه مردم در غرب به شیعه متأثر از دیدگاه‌ها و تبلیغات سیاسی است؛ این مسئله تجربه شخص من در کلاس نیز هست، به عنوان نمونه وقتی سر کلاس به دانشجویان می‌گویم که من به ایران و شهر قم رفته‌ام، خیلی‌ها اظهار نگرانی و تعجب می‌کنند! من فکر کنم اطلاعات عموم مردم راجع به شیعه و ایران خیلی کم است و این مسئله دلایل متعددی اعم از مسائل و مشکلات قانونی و سیاسی دارد.

معرفت شیعه: آیا وجود مسلمانان و شیعیان در انگلیس و دیگر کشورهای غربی تأثیری بر دیدگاه مردم نسبت به شیعه و اسلام نداشته است؟ همچنین وجود گروه‌های افراطی خود بر این دید منفی اثرگذار نبوده است؟

پروفسور گلیو: بله، زندگی و تعامل با شیعیان و مسلمانان تأثیر بسیاری بر رویکرد غربیان نسبت به شیعه و اسلام داشته و خواهد داشت. اما نکته‌ای که

معرفت شیعه: نسبت به جریانات تندرو شیعه که در انگلستان هستند همچون جریان یاسر الحیب نظر تان چیست؟

پروفسور گلیو: بله، جریانات تندرو وجود دارند؛ از جمله همین جریان؛ ولی خیلی ناچیز است. این جریان صدای بلندی دارد ولی اثر گذاری زیادی ندارد. یاسر الحیب، در یک روستا نزدیک لندن ساکن است؛ کار خودش را با یک شبکه تلویزیونی شروع کرد. او اگرچه از دید من فرد جالبی است ولی خیلی تأثیر قدرتمندی ندارد. من فکر می‌کنم شیعیان بیشتر از اهل سنت می‌توانند اسلام معتدل و اعتدالی را نشان بدهند. علما باید بیشتر تلاش کنند که پیغامشان به جوانان برسد زیرا که در انگلستان جوانان معمولاً به امامان مساجد گوش نمی‌کنند و چنانچه گفتم به اینترنت رجوع می‌کنند و در آنجا راه صحیح و خطا از هم تفکیک نشده است.

معرفت شیعه: درباره‌ی دیدگاه جامعه آکادمیک و نخبگان غرب نسبت به شیعه نیز لطفاً بفرمایید؟

پروفسور گلیو: من فکر می‌کنم رشته یعه‌شناسی در ده سال اخیر پیشرفت زیادی در دانشگاه‌ها داشته است. ما در دانشگاه مک‌گیل یک

استاد شیعه‌شناسی داریم که لیست ایمیلی دارد و اخبار مرتبط با شیعه را با آنها به اشتراک می‌گذارد. این شبکه متشکل از گروهی از یعه‌شناسان است که بالغ بر ده سال پیش آغاز به کار کرده و تاکنون گسترش زیادی داشته و در حال حاضر ارتباطات خوبی بین شیعه‌شناسی در اروپا، آمریکا و کانادا به وجود آورده است. این واقعیتی که گفتم خیلی مهم است زیرا نشان می‌دهد از ۲۵ سال پیش که ما شیعه‌شناسی را شروع کردیم تا زمان حاضر پیشرفت‌های زیادی داشته‌ایم. آن موقع ما تنها بودیم، غیر از افراد معدود شناخته شده فرد دیگری نبود ولی در حال حاضر تعداد شیعه‌شناسان افزایش پیدا کرده است و شاهد آن این است که هم اکنون حدود ۷۳۰ محقق و دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد و دکترا، در رشته‌ی شیعه‌شناسی داریم که می‌خواهد بیشتر راجع به شیعه بدانند و به صورت آکادمیک در مورد شیعه مطالعه کنند.

معرفت شیعه: لطفاً نسبت به رشته‌ی شیعه‌شناسی در غرب بیشتر توضیح دهید؟

پروفسور گلیو: همانگونه که گفتم هم اکنون در غرب شیعه‌شناسی و شیعه‌پژوهی در حال گسترش است. اما نکته‌ی جالب توجه‌ی که وجود دارد

پژوهش‌های فراوانی وجود دارد که از لحاظ علمی مساوی با کار ما در غرب است. من و یکی از همکارانم سعی کردیم از مجلات ایرانی و شیعه‌شناسی به زبان فارسی یا عربی استفاده کنیم. همچنین از دایرة المعارف بزرگ اسلامی خیلی استفاده می‌کنیم چون برای ما مصدر و مرجع خیلی مهمی به شمار می‌رود به این دلیل که در آن بیوگرافی و اطلاعات خوبی وجود دارد؛ هر مقاله‌ای که حاوی بیوگرافی است ما می‌توانیم ببینیم و استفاده کنیم. ما می‌توانیم مهم‌ترین مقالات به زبان فارسی یا عربی راجع به دین را از هر محقق یا مورخی باشد، پیدا کنیم و بخوانیم ولی معمولاً شیعه‌پژوهان غربی این‌ها را استفاده نمی‌کنند. این مهم است و من هم می‌خواهم که محققان غربی بفهمند که در قم یا جاهای دیگر ایران و عراق کار جدی علمی صورت می‌گیرد که می‌توانند در تحقیقاتشان از آن‌ها استفاده کنند.

این روابط برای ایتد و شیعه پژوهان غربی خیلی مهم است، چون معمولاً اساتید متخصص در انگلستان وقتی که در کلاس‌های دانشگاهی و یا برنامه‌های تلویزیونی و یا رادیویی می‌خواهند صحبت کنند، نیازمند اطلاعات از خود منابع اصیل شیعی هستند. به عنوان مثال بنده در یک

بحث بر سر این مسئله است که آیا می‌توان علم و شاخه‌ای به نام «مطالعات شیعه» (Shia Studies) ایجاد کرد یا خیر؟ برخی بر این باورند که اساساً مطالعات شیعی وجود ندارد و معتقدند م شیعه‌شناسی احتیاج نداریم؛ آنچه نیاز داریم اسلام‌شناسی است اما باید اسلامی را به گونه‌ای تعریف کرد که شیعه‌شناسی را هم در برگیرد.

معرفت شیعه: چه راهکاری برای شناساندن شیعه به غرب و ایجاد ارتباط و تعامل فعال عالمان شیعه و شیعه پژوهان غربی پیشنهاد می‌کنید؟

پروفسور گلیو: به نظر من برای بهره‌مندی مجامع آکادمیک غرب از میراث شیعه و همچنین فهم شیعه از منبع اصیل خودش، باید نشست‌ها و کنفرانس‌های هدفمند در حوزه شیعه‌شناسی برگزار کرد.

اکثر محققان غرب از حوزة علمیة و پژوهش‌های محققان ایرانی و عراقی استفاده نمی‌کنند؛ فکر می‌کنم آغاز این روند نیازمند این است که آنها بفهمند پژوهشگران در اینجا کارهای علمی و تحقیقاتی جدیدی انجام می‌دهند، پژوهش‌های تاریخی جدی و دقیقی اعم از کتب، مجلات و

برنامه‌ای راجع به صفویه شرکت کردم و در آنجا از من پرسیدند صفویه چه بود؟ چگونه بود؟ و سوالات بسیار دیگر که همه این اطلاعات در منابع فارسی و عربی موجود در ایران با دقت فراوان وجود دارد. اگر ایتد فهمند که کار محققان اینجا برای آنها مفید است و آنها با استفاده از این تحقیقات می‌توانند راجع به اسلام و خصوصاً شیعه بهتر به مردم انگلستان اطلاع رسانی کنند حتماً این کار را خواهند کرد.

معرفت شیعه: آقای دکتر در مورد پروژه‌های شیعه پژوهی‌ای که هم اکنون در غرب در حال انجام است، لطفاً برای ما بگویید؟

پروفسور گلیو: پروژه‌های متعددی هم اکنون در مراکز و دانشگاه‌های غرب در موضوعات و با رویکردهای گوناگون درباره شیعه در حال اجرا است. از آن جمله پروژه‌ای است که با همکاری ایور شارپروت استاد اسلام‌شناسی در دانشگاه بیرمنگام که همسرش نیز یک شیعه شناس است، در حال اجرا است.

این پروژه که پنج ساله تعریف شده است، international Shiism نام دارد. این پروژه به شیعیان سراسر دنیا و ارتباط آنها با شیعیان انگلستان توجه دارد. چرا که در انگلستان گروه‌ها و اجتماعات متعدد و متنوعی از شیعیان وجود دارند؛ در این طرح در خصوص ارتباط بین شیعیان جهان و انگلستان مطالعه و تحقیق می‌شود. علاوه بر این پروژه‌های دیگری توسط اولیور و همچنین دیگر شیعه پژوهان در حال انجام است که به نظر من پژوهشگران ایرانی باید از آنها مطلع بوده و حتی در انجام هر چه بهتر آنها همکاری کنند.

معرفت شیعه: علی‌رغم وجود رسانه‌ها و ابزار ارتباطی فراوان، چرا هنوز چنین ارتباط هدفمند و فعال دوسویه‌ای شکل نگرفته است؟

پروفسور گلیو: من فکر می‌کنم یکی از دلایل اینکه محققان غربی با پژوهشگران ایرانی رابطه ندارند روابط دیپلماتیک و سیاسی است؛ در شرایط کنونی ارتباط بین پژوهشگران در انگلیس و محققانی که در ایران هستند مشکل است ولی من معتقدم اگر بتوانیم کنفرانس و سمینارهایی حتی به صورت مجازی برگزار کنیم، خیلی تأثیرگذار خواهد بود. به نظر من این ارتباطات لازم و ضروری است. به عبارت دیگر هر دو طرف چه محققان غربی و چه محققان ایرانی می‌توانند از این ارتباط بهره‌برند. محققان ایرانی می‌توانند از متدولوژی و مباحث روش‌شناسی همچون مطالعات انتقادی

پروژه تشیع و امور جهانی

The Project on Shi'ism and Global Affairs

HARVARD UNIVERSITY

PROJECT ON SHI'ISM & GLOBAL AFFAIRS

Weatherhead Center
FOR INTERNATIONAL AFFAIRS
HARVARD UNIVERSITY

مقدمه

معطوف شد. این امر باعث شد تا کفه ترازو در تحقیقات شرق شناسی و دین پژوهانه قدری به سمت تشیع سنگین شود و مراکز دین پژوهی از فضای تطبیق سازی اسلام با قرائت اهل سنت مقداری فاصله بگیرند. علاوه بر آثار متعددی که در معرفی و شناخت تشیع از سوی دین پژوهان غربی به رشته تحریر در آمد، کرسی‌ها، دوره‌ها و پروژه‌های

انقلاب اسلامی در ایران و در پی آن روی کار آمدن دولتی مذهبی و شیعی، دستاوردهای سیاسی، دینی و فکری متعددی به دنبال داشت. یکی از دستاوردهای این انقلاب دینی در آسیای جنوب غربی، آشنایی مجامع علمی بین‌المللی به ویژه مراکز دین پژوهی با تشیع است. از آن زمان به بعد، توجه محافل فکری جهانی به ویژه غربی به تشیع و شناخت آن

تحقیقاتی متعددی نیز در سراسر جهان به ویژه در غرب در دستور کار قرار گرفت. یکی از این پروژه‌ها با عنوان «تشیع و امور جهانی»، در مرکز Weatherhead وابسته به دانشگاه هاروارد است.

در معرفی و چرایی شروع این پروژه می‌خوانیم: پروژه تشیع و امور جهانی، تحقیقات گسترده‌ای را دربارهٔ مظاهر چند وجهی و متنوع تشیع در جهان معاصر انجام می‌دهد. مطالعه در حوزه‌های تشیع، افراط‌گرایی و چالش‌های مربوط به درگیری‌های فرقه‌ای اکنون بیش از هر زمان دیگری در تاریخ معاصر مورد نیاز است. از جنگ در یمن، تا درگیری‌های داخلی در سوریه و عراق، جنبش‌های شیعی به عنوان عناصر پویا و تأثیرگذاری در فضای ژئوپلیتیک خاورمیانه ظاهر شده‌اند. در کنار این موضوعات، سیاست خارجی ایران در منطقه و شبکه متحدان آن از جمله محور مقاومت، با توجه به نقش و نفوذ بیش از حد آن در ژئوپلیتیک منطقه نیز موضوع مهم و قابل مطالعه‌ای است. اهمیت پرداختن به این موضوع با توجه به درگیری‌های هسته‌ای مداوم بین ایران و آمریکا، تحریم‌های آمریکا

علیه ایران و متحدانش و همچنین رقابت آمریکا و روسیه در سوریه و جنگ سرد ایران و عربستان، بارزتر از گذشته است. فراتر از تأثیرات مشخص منطقه‌ای، این تحولات نوظهور بر سیاست جهانی از جمله امنیت بین‌المللی، سیاست خارجی دیگر کشورها و بازارهای جهانی تأثیر می‌گذارد. همچنین بحث‌های نظری گسترده‌تری در مورد مدرنیزاسیون، دین و سیاست ایجاد می‌کند.

پروژه تشیع و امور جهانی شامل یک رویکرد میان رشته‌ای با تمرکز بر تاریخ، جامعه‌شناسی، الهیات و سیاست جوامع و ملل مختلف شیعه در سراسر جهان - که تعداد آنها بیش از ۲۰۰ میلیون نفر است و عمدتاً در سراسر خاورمیانه، مرکز و جنوب آسیا، آفریقا و غرب گسترش یافته‌اند - می‌باشد. در واقع ظهور تشیع مدرن یکی از وقایع بسیار مهم در شکل دادن به فضای فرهنگی و سیاسی جهان اسلام به ویژه در خاورمیانه بوده است و در حال حاضر منطقه شاهد احیای شیعه و برجستگی ژئوپلیتیکی روزافزون ایران و «محور مقاومت» است.

پروژه تشیع و امور جهانی

۲) عدم توسعه نظری رابطه دین و سیاست در اسلام، از جمله در مورد مسئله فرقه گرایی.

بر اساس تجربه گذشته در مرکز بلفر مدرسه هاروارد، تمرکز این پروژه بر ژئوپلیتیک خاورمیانه و تنش زدایی فرقه‌ای در پروژه ایران بوده و اندیشمندان علوم سیاسی، مورخان، سیاستگذاران، رهبران مذهبی و سایر متخصصان را درگیر می‌کند. با استفاده از این طیف متنوع، این پروژه مرجع مقایسه‌ای ارزشمندی برای بحث‌های کلان‌تر در عرصه بین‌الملل، از جمله فرقه گرایی، هویت سیاسی تشیع، و رابطه دین و سیاست در این مذهب خواهد بود.

پروژه تشیع و امور جهانی، در چهار حوزه اصلی به اجرا در خواهد آمد که عبارتند از:

۱) تاریخ و هویت شیعه؛

۲) تشیع و ژئوپلیتیک؛

۳) فرقه گرایی قومی و مذهبی و تنش زدایی فرقه‌ای؛

۴) پراکندگی جهانی شیعیان.

هزینه‌های این پروژه از طریق کمک مالی بنیاد «هنری لوس»^۱ تأمین می‌شود و به پژوهش در حوزه تفکر و هویت شیعه در قالب‌های ایرانی، عربی و سایر موارد شیعه فراملی کمک می‌کند. شیعه، با توجه به اینکه از لحاظ ماهیتی نهادی به هم مرتبط بوده و شبکه‌های سیاسی و اجتماعی آن بسیار فراتر از مرزهای امروزی کشورهای خاورمیانه است، از اهمیت بسیاری برخوردار است. با این وجود تحقیقات علمی در مورد این موضوعات با دو چالش اساسی روبرو است:

۱) برخورد با تشیع سیاسی امروزی با برچسب اسلام «غیر سنتی» در محیط‌های آکادمیک؛ و

1 - the Henry Luce Foundation